Noves aportacions al neolític final-calcolític verazià: l'assentament del Camp del Rector (Jorba, Anoia) i les estructures de combustió del sector II de Can Vinyalets (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental)

JOSEP FONT I PIQUERAS

1. El Camp del Rector

1.1. La situació i el marc geogràfic

El jaciment del Camp del Rector està situat al peu del cementiri municipal de Jorba (Anoia), nucli enclavat a l'inici de la conca d'Òdena, a l'extrem oriental de la Depressió Central Catalana. Les coordenades UTM són X: 378704; Y: 4606401 Z: 360 m sobre el nivell del mar.

L'assentament ocupa un espai que hi ha a recer d'un turó sobre una terrassa fluvial de pendent suau que s'alça al nord-est de l'Anoia. A tocar d'aquest indret hi conflueixen la riera de Rubió i un poc més lluny la riera de Clariana. La zona és muntanyosa; els puigs de la Guàrdia (549 m) i de Montpaó (599 m) dominen la vall per l'esquerra i la serra de Clariana amb els plans de Morera (643 m) la domina per la dreta. El Camp del Rector és dominat pel pla del Magre (564 m) al sud-oest, pel balç del Tacó a l'oest i pel puig de la Guàrdia al nord. Al sud-est s'obren les terrasses fluvials a banda i banda de l'Anoia i s'ofereixen amplis espais bons per al conreu.

Les característiques del terreny del terme de Jorba són les generals de la Depressió Central Catalana. Es tracta, fonamentalment, de materials recents de l'era terciària i quaternària, entre els quals destaquen els sediments marins (calcàries, margues, etc.) i d'origen lacustre (conglomerats, gresos, argiles, etc.), que avui constitueixen els dipòsits de la zona.

Làmina 1: Planta general de l'assentament del Camp del Rector.

1.2. El motiu, el programa i la metodologia dels treballs

El jaciment fou localitzat durant el programa de supervisió de les obres del tram Santa Maria del Camí-Igualada de la nova autovia de la N-II; concretament, és al punt quilomètric 4.320-4.390. No es tenia cap indici que hi hagués restes prehistòriques en aquest indret, si bé a un centenar de metres s'hi documentà un abocador de material romà durant les tasques de supervisió.

L'empresa Atena va fer els treballs d'excavació i documentació entre el 8 de novembre de 1999 i el 24 de març de 2000 amb un equip de treball format per un arqueòleg director i set auxiliars.

Les restes eren en un antic camp de conreu de cereals i vinya. En localitzar-se el jaciment, la zona ja havia estat rebaixada mecànicament 30-40 cm de profunditat i s'hi observaren diversos fragments de ceràmica de factura grollera feta a mà i algunes petites aglomeracions de pedres.

Els treballs s'iniciaren amb la neteja de la zona on afloraven més restes i la delimitació de les estructures que anaven apareixent. Posteriorment, l'excavació de dues fosses aportà una primera valoració de les característiques i la importància del jaciment; així, es va constatar que era un camp de sitges de l'època prehistòrica i es va plantejar la possibilitat d'un programa d'intervenció específic. Amb l'objectiu de delimitar el perímetre del jaciment, es van rebaixar mecànicament 2.370 m^2, dels quals se'n van excavar uns 1.800, comprenent-hi tot l'assentament prehistòric; es van descartar les àrees on no hi havia elements arqueològics.

El procés d'excavació es va desenvolupar progressivament per sectors i estructures seguint el mètode estratigràfic Harris-Carandini i un sistema de registre específic per a cada tipus d'unitat. Així mateix, la denominació i la numeració d'estructures i estrats foren establertes d'acord amb els criteris unitaris que presentava cada

fossa. A causa de la complexitat que oferien, inicialment es van excavar algunes àrees fent quadrícules. La situació de tots els materials localitzats es va recollir segons coordenades en tres dimensions i la planimetria fou aixecada acuradament segons les característiques de cada estructura amb un mínim d'una planta i dues seccions per a cada una. Finalment, la recollida de mostres i el garbellament de terres van ser selectius, segons les propietats de les diverses unitats estratigràfiques.

1.3. Les característiques de l'assentament

Estratigràficament, la major part d'estructures localitzades eren cobertes pel nivell superficial del camp de conreu, a excepció d'algunes àrees on s'interposava un estrat d'argiles amb component arenós. En general, les restes eren a una profunditat mitjana d'entre 50 i 70 cm a sota del rasant actual; totes havien estat construïdes al subsòl natural retallant, en els casos de més profunditat, diversos estrats geològics. Aquest substrat era constituït, principalment, per un nivell de llims semicompactes i l'aflorament irregular d'una segona capa de graves i petits còdols calcaris. El percentatge elevat de carbonat de calci en aquests estrats es va fer palès en les concrecions abundants que presentaven tots els materials trobats.

Deixant de banda les estructures prehistòriques, l'excavació també proporcionà un total de vint-i-una estructures negatives de l'època moderna o contemporània relacionades amb l'activitat agrícola que s'havia desenvolupat a l'indret. Es tracta, sobretot, de diverses rases de cultiu i fosses petites possiblement per plantar-hi ceps. Algunes d'aquestes fosses seccionaven lleugerament alguna estructura neolítica.

L'assentament del neolític final-calcolític ocupava un espai d'aproximadament 1.500 m^2 i cobria tota la superfície de l'àrea excavada. Hi vam distingir un total de cent vint-i-una estructures, totes de tipus negatiu i amb una forma i una funció diverses, moltes de les quals són difícils d'interpretar. Com hem dit, les fosses estaven excavades en el subsòl geològic i presentaven un lleuger seccionament horitzontal causat per l'activitat agrícola que fins fa ben poc es realitzava en aquells terrenys, així com pels primers rebaixaments fets durant les obres. Això no obstant, la conservació de les estructures era notable; així, gran part del seu volum i la forma es mantenien en bon estat. Aquests mateixos factors erosius no van permetre la conservació del sòl d'ocupació prehistòric, present únicament i parcialment a les grans estructures d'habitatge o de producció.

1.4. Tipus d'estructures i funcions possibles

El conjunt d'estructures del Camp del Rector destaca, sobretot, per la diversitat de formes i per la distribució específica, sovint en agrupacions d'un mateix tipus de fosses. Per tal d'exposar els resultats de la intervenció, agrupem les estructures en diversos conjunts segons la forma, les funcions possibles i altres casos similars.

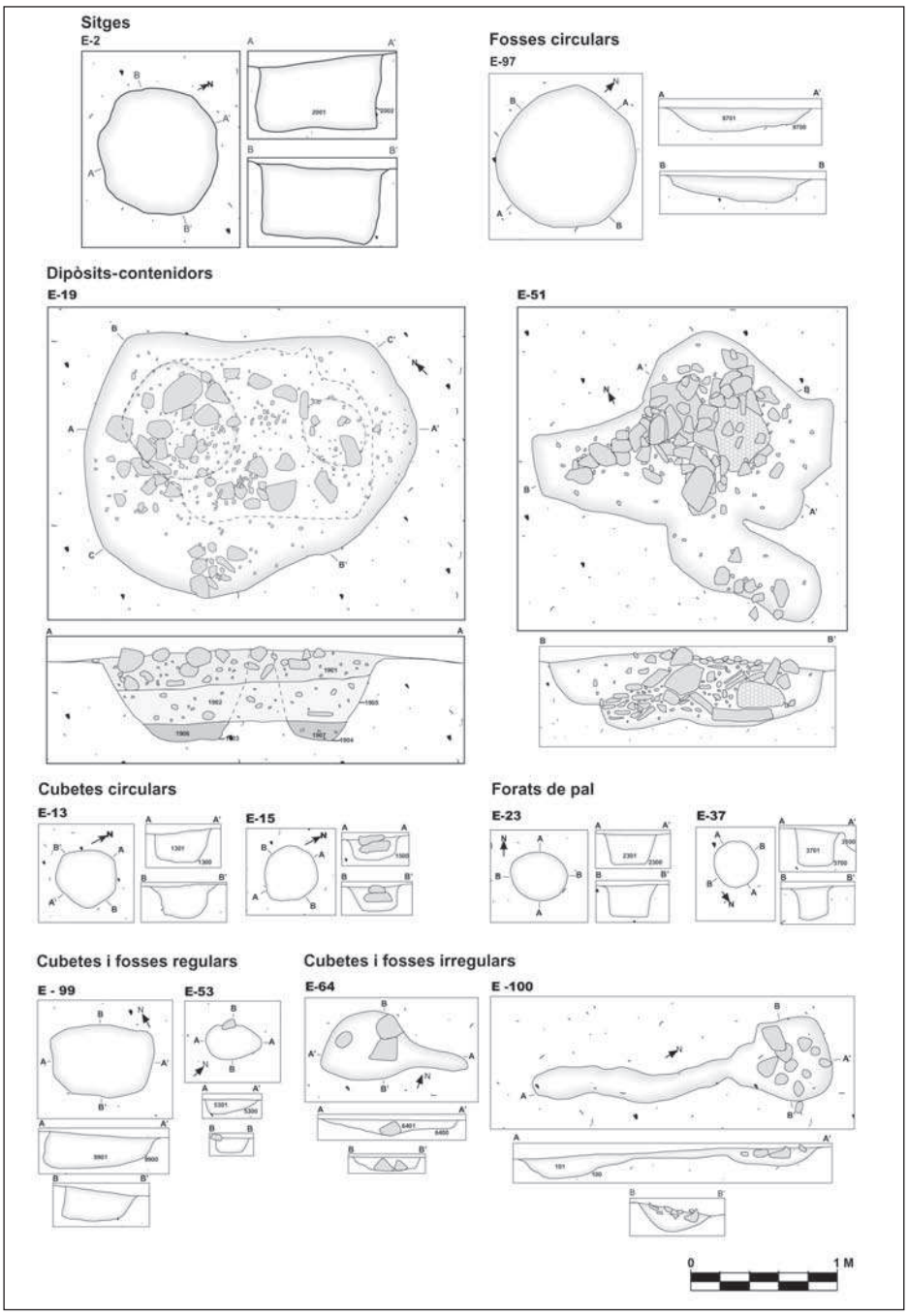

Làmina 2: Tipus d'estructures localitzades al Camp del Rector.

1.4.1. *Estructures tipus cabana*

En el grup d'estructures tipus cabana hi incloem tres estructures que presenten unes característiques que les determinen com a estructures singulars amb una coberta aèria: unes dimensions considerables, una forma complexa, el fet que hi hagi sistemes de sosteniment de cobertes, l'aparició de restes de terra cuita amb marques de brancatge, l'abundància de material moble i la ubicació específica en el conjunt de l'assentament. La denominació *cabana* fa referència no solament a estructures d'habitatge, que creiem identificades en un sol cas, sinó també a altres de relacionades, probablement, amb activitats productives, l'emmagatzematge o l'estabulació.

E-31: Aquesta estructura és, sens dubte, la més complexa del jaciment. Quan fou localitzada, era una àmplia taca grisosa on afloraven abundants fragments ceràmics i algunes pedretes. Un cop excavada, es va descobrir una extensa depressió poc o molt rectangular de 8,70 × 8,62 m, de manera que la superfície fa, aproximadament, 50,41 m^2. És la més gran de l'assentament.

El fons era força irregular, sobretot a l'àrea nord-oest, on el sòl geològic era retallat per reguerons abundants de dimensions i profunditats variables; en canvi, el fons de la zona sud-est era pla a excepció d'alguna cubeta. En conjunt, la profunditat mitjana de l'estructura era d'uns 30 cm. Es documentà un total de set forats de pal excavats al sòl de la depressió (E-36, E-38, E-39, E-41, E-42, E-60 i E-82) d'entre 9 i 23 cm de fondària; se'n van documentar nou més al perímetre (E-25, E-27, E-37, E-43, E-44, E-50, E-58, E-65, E-82). Al nord de l'estructura n'hi havia cinc d'alineats seguint un eix longitudinal nord-est–sud-oest, separats entre ells per poc més de mig metre; a la zona sud–sud-oest també s'hi observen dos eixos, un amb la mateixa orientació i l'altre en sentit nord-oest–sud-est. Cal remarcar dues acumulacions de pedres que podrien ser d'elements de falca i de subjecció de pilars verticals. Si bé aquests elements comprenen tot el perímetre de la depressió i testimonien una estructura aèria de coberta, l'observació global no permet definir amb claredat l'articulació arquitectònica d'aquesta construcció.

El rebliment de l'estructura era constituït per un sol estrat d'amortització pràcticament homogeni i format per un sediment d'arena llimosa d'un color gris negrós amb molts elements orgànics descompostos. El mateix farciment amortitzava l'interior dels reguerons, les cubetes i els forats de pal que hi havia a la depressió, cosa que dificultava la identificació d'una possible asincronia d'alguns d'aquests retalls. Aquest estrat aportà una quantitat notable de material arqueològic, la qual constitueix el 28% del total de materials recuperats a l'assentament. Hi destaquen 389 fragments de ceràmica, 19 fragments de sílex i les restes d'alguns fragments d'argila cuita amb marques de brancatge.

Els elements d'aquesta construcció ens permeten afirmar que es tracta d'una construcció destinada a activitats productives difícils de concretar; descartem l'ús com a habitatge atesa la manca de prou testimonis per assegurar l'existència de paraments de tancament lateral.

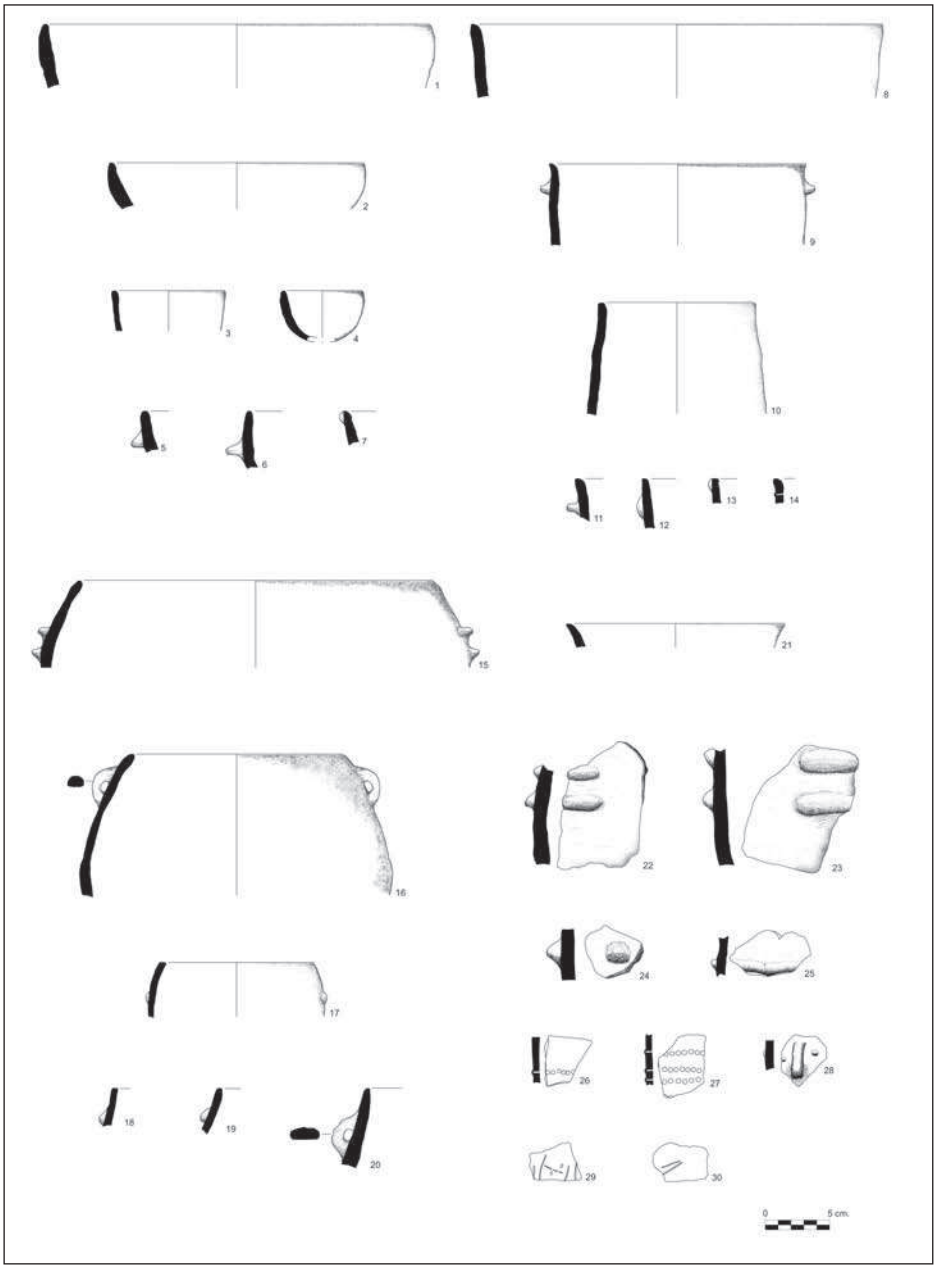

Làmina 3: Material ceràmic del Camp del Rector. 1-7: formes hemisfèriques i subesfèriques; 5-14: formes cilíndriques; 15-20: formes ovoides; 21: recipient tulipiforme; 22-23: llengüetes; 24: mugró; 25: cordó; 26-27: pastilles repujades; 28: pastilles aplicades; 29-30: incisions.

E-88: Aquesta estructura és una fossa àmplia situada a l'extrem nord-est de l'assentament, originàriament adossada al peu del turó on avui hi ha el cementiri de Jorba i que li ofereix una bona protecció natural. La planta era irregular i, si fa no fa, el·líptica; estava orientada en sentit nord-est–sud-oest. Les dimensions màximes són de 7,46 × 4,35 m; la fondària mitjana és de 35 cm i la màxima, de 75 cm. El sòl era pla a la zona central, si bé a l'interior també hi havia unes quantes fosses i cubetes.

Estratigràficament, s'hi observen dues fases d'ocupació i construcció: en la primera, l'estructura devia comprendre el sector nord-est amb unes dimensions d'aproximadament 4,20 × 2,60 m (uns 10 m^2); en la segona fase, indeterminable a partir de les restes materials, la construcció es va ampliar vers el nord-est i el sud-est, i va assolir les dimensions finals esmentades (25 m^2 aproximadament), i sobre un mateix nivell es van col·locar, d'una manera regular i separades cosa de mig metre, diverses aglomeracions de pedres de dimensions mitjanes que, falcades per altres de més petites, pensem que són sistemes de sosteniment de puntals d'acord amb els nombrosos exemples europeus (AUDOUZE; BUSCHSENSCHUTZ, 1989).

Les diverses cubetes i fosses petites documentades a l'interior responen, a parer nostre, a estructures que tenien una funció domèstica, en algunes de les quals es van trobar restes de petits carbons i terra cuita (E-99, E-115), de manera que, probablement, eren estructures de combustió.

Als dos estrats de rebliment d'aquesta construcció hi havia fragments abundants de ceràmica i d'argila cuita amb desgreixant vegetal i marques de brancatge. Aquests elements, el conjunt de suports de puntals, la forma de l'estructura (propera a la de la CR-37 de Can Roqueta (GONZÁLEZ [*et alii*], 1999)), la situació concreta a l'assentament i la presència de nombroses estructures domèstiques i productives a l'exterior ens la fan considerar un fons de cabana emprada com a habitatge en què es feien activitats domèstiques.

E-96: Aquesta estructura presenta una forma més regular que les construccions anteriors. És una depressió àmplia poc o molt el·líptica de 5,94 m de llargada × 1,50 d'amplada, la qual cosa comporta uns 8 m^2 de superfície. Als dos extrems i en direcció sud-est s'hi obrien dues petites rases possiblement per a l'encaix de puntals o de dues petites estaques laterals, amb la qual cosa la construcció devia assolir uns 14 m^2 comptant-hi l'espai elevat resultant.

La superfície de l'interior de la fossa era plana i tenia una fondària mitjana de 20,6 cm, a excepció de tres petites elevacions situades a 1,30 m l'una de l'altra i disposades seguint l'eix longitudinal central. Considerem que són un sistema de basament i suport de puntals per al sosteniment d'una estructura aèria similar al documentat a l'estructura E-88, perquè, a més, hi havia algunes pedres a manera de falca. D'altra banda, a l'extrem oest de l'estructura hi havia una petita fossa en què s'acumulaven pedres mitjanes i grosses. El fet que s'hi trobés un gran abundància de petits carbons i el color grisós del sediment poden fer pensar en una àrea de combustió. L'absència de termoalteració tant al sòl de la cubeta com a les pe-

dres esmentades no ens permet assegurar aquesta hipòtesi.

El conjunt estructural es reblia per un sol estrat, força heterogeni de composició i pobre de materials arqueològics, entre els quals només sobresurt un fragment d'una placa d'argila cuita. La ubicació d'aquesta construcció a l'àrea de les estructures d'emmagatzematge i el fet de tenir una amplada reduïda abonen la hipòtesi d'una construcció tipus cobert o enramada per fer-hi tasques productives o guardar-hi utensilis i productes. Morfològicament, és força semblant a l'hàbitat de Can Bertran (PONS, 1994) i a l'estructura MS-55 de la Bòbila Madurell-Poblesec (MARTÍN [*et alii*], 1996), construccions interpretables d'una manera similar.

1.4.2. *Sitges*

Hem considerat com a sitges les fosses que tenen la forma tradicional d'aquestes estructures. Es tracta del grup que presentava més explícitament la funció primària, si bé la major part foren localitzades en l'estat d'utilització secundària. El grup és constituït per catorze estructures (l'11,6% del total) de planta circular i secció cilíndrica o globular, a excepció de dos casos amb un perfil troncocònic i fons generalment pla. El diàmetre màxim observat és d'1,13 m, malgrat que la mitjana és de 89,3 cm. La profunditat que assoleixen també és escassa: entre 30 i 69 cm. Atenent aquestes dimensions, són sitges de dimensions reduïdes i volum escàs, similars a d'altres del neolític final (MARTÍN [*et alii*], 1996). Tot i això, cal tenir present el seccionament horitzontal de les fosses, que en la major part de casos pot ser, aproximadament, un terç del volum conservat. Així mateix, la capacitat d'aquestes sitges és molt variable: entre els 93,82 L de l'estructura E-16 i els 691,98 L de l'estructura E-6; la mitjana reflecteix aquesta variabilitat (274,78 L aproximadament); la capacitat de la majoria d'estructures és entre 150 i 400 L. En general, doncs, som davant de fosses amb un volum inferior al de les sitges aparegudes en assentaments d'èpoques posteriors, com l'Institut de Manlleu (BOQUER [*et alii*], 1995) o Minferri (ALONSO; LÓPEZ, 2000).

La major part de sitges tenien un sol estrat de rebliment, fet característic d'una reutilització com a abocadors de deixalles domèstiques (cendra, ceràmica, fauna, etc.). Aquest no és pas el cas de les estructures E-7, E-8, E-9 i E-17, que es distingeixen dels altres casos pel rebliment marronós sense gairebé gens de materials arqueològics i que no esdevenen contenidors de residus. Respecte a aquestes sitges, ens plantegem una amortització natural o bé un rebliment antròpic de sediments no residuals (per exemple, l'excavació de fosses i l'abocament posterior de la terra a les estructures inutilitzades).

Destaquem el segon estrat de rebliment de l'estructura E-108, format exclusivament per argiles verdoses amb algunes clapes grises, pràcticament idèntic a la UE 05, un estrat geològic situat a la base del turó del cementiri de Jorba. A tall d'hipòtesi, plantegem que la fossa es va utilitzar com a dipòsit de les argiles emprades en l'elaboració de terra cuita per al bastiment d'estructures complexes –els fragments localitzats són d'un color i d'una composició semblants– i ceràmiques,

sense excloure una possible funció primària com a sitja.

1.4.3. *Dipòsits-contenidors*

En el grup de dipòsits-contenidors hi hem inclòs deu fosses irregulars de grans dimensions que, per les característiques que presenten, poden ser estructures d'un volum notable en què s'emmagatzemaven materials o productes. La forma és clarament diferent de les sitges clàssiques; és probable que el principal tret distintiu fos l'absència d'un tancament hermètic, si bé cal pensar en possibles sistemes de cobriment. Es tracta de fosses irregulars de grans dimensions, generalment de planta poc o molt el·líptica i d'una longitud superior a 1 m. Tenen una profunditat d'entre 40 i 60 cm i un volum molt més gran que el de les sitges: deixant de banda les estructures E-94 (6.500 L), E-33 (4.800 L) i E-19A (2.300 L), molt més grans i més complexes quant a la forma, la major part d'estructures tenen una capacitat d'entre 1.100 i 1.800 L.

No ens manquen estructures similars en assentaments semblants, tant en contextos verazians a la Bòbila Madurell-Can Feu (MARTÍN [*et alii*], 1996) com en altres de posteriors a Minferri (ALONSO; LÓPEZ, 2000), el Poliesportiu de la UAB (FRANCÈS, 1993) o Can Roqueta (GONZÁLEZ [*et alii*], 1999). Una estructura similar molt propera a les més complexes, com ara l'E-94 o l'E-33, és al jaciment calcolític de Barres (Eyguières, Provença Occidental) (BARGUE-MAHIEU, 1995).

Com succeeix en altres estructures del Camp del Rector, la majoria van tenir una funció secundària com a abocadors; així, totes van proporcionar material arqueològic. Cal remarcar el fet que, excepte els localitzats en superfície, tots els molins es van documentar en aquestes fosses. Destaquem dues estructures: la fossa E-51 i l'estructura E-104.

La fossa E-51 contenia un rebliment format gairebé exclusivament per una gran quantitat de pedres i còdols entre els quals es localitzà un molí de dimensions considerables, així com diversos fragments de tres molins més i restes abundants de terra cuita. Aquesta circumstància ens decidí a denominar-la *dipòsit de molins*. La ubicació, adjacent a l'estructura tipus cabana E-88, encara fa que tingui més importància com a fossa destinada a tasques domèstiques i productives. L'estructura A-II de l'Arenal de la Costa, en la qual també es van trobar restes de *torchis*, té unes característiques molt similars; s'ha considerat que era un banc de suport de molí. Per tant, pensem que l'estructura del Camp del Rector tenia una funció semblant.

L'estructura E-104 tenia al fons dos forats de pal, un en cada extrem, separats per uns 60 cm i inclinats vers l'interior. Dins d'aquests forats i a l'espai que hi ha entremig hi van aparèixer nombroses pedres de dimensions diverses. El conjunt permet considerar una estructura aèria en forma de V invertida o de ? com a element de sosteniment d'un o més artefactes col·locats a l'interior de la fossa. Amb relació a això, l'estructura té semblances notables amb altres de localitzades a l'Europa central, com ara la documentada al jaciment del bronze final de Wallwitz (Sa-

xònia) i considerada una fossa de tissatge (AUDOUZE; BUSCHSENSCHUTZ, 1989).

1.4.4. *Fosses circulars*

Hem trobat convenient distingir com a grup diferent de les sitges les fosses circulars que no tenien prou profunditat per considerar-les com a tals, malgrat tenir en compte el seccionament horitzontal que presentaven. Es tracta d'un conjunt de vuit estructures amb un diàmetre comprès entre 60 i 116 cm, un fons generalment pla i una profunditat d'entre 12 i 33 cm. Ateses aquestes dimensions, el volum mitjà, uns 144 L, també és escàs i no es pot incloure en el de les sitges i els «dipòsits». S'han localitzat estructures similars a la Bòbila Madurell (MARTÍN [*et alii*], 1988), l'Institut de Manlleu (BOQUER [*et alii*], 1995), Minferri (ALONSO; LÓPEZ, 2000) o el Poliesportiu de la UAB (FRANCÈS, 1993). La funció és poc clara, si bé l'absència de marques d'activitats domèstiques fa suposar una finalitat d'emmagatzematge. Destaquem que la major part foren trobades al sector central de l'assentament.

1.4.5. *Cubetes circulars*

Del grup anterior n'hem diferenciat el conjunt de fosses circulars que tenen un diàmetre més petit i que *a priori* pensem que no són forats de pal, si bé no és descartable que en alguns casos ho siguin. Són deu estructures amb el diàmetre comprès entre 35 i 50 cm, la base plana o lleugerament còncava, la profunditat variable (entre 7 i 22 cm) i el volum reduït (18-33 L). El rebliment de la majoria contenia cendra i carbonets abundants, a vegades amb pedretes i còdols alterats, en algun cas, per l'acció del foc. Entre les estructures que presentaven aquests trets destaca l'agrupament de tres fosses (E-12, E-13 i E-15) situat a la zona central de l'assentament i que forma un conjunt molt homogeni tant per la forma com per la quantitat de cendra que les reblia. Aquests elements ens condueixen a creure que algunes d'aquestes fosses possiblement són estructures de combustió. En altres casos, creiem que, tenint en compte les dimensions mateixes de les fosses i el fet d'haver-hi trobat pedretes que podrien actuar com a falques, aquestes estructures poden ser fosses per a l'encaix i suport de contenidors ceràmics, aspecte ben documentat també en jaciments verazians com Riera Masarac (TARRÚS; CHINCHILLA, 1985) o a les Escoles Nacionals de Santa Perpètua de Mogoda (MARCET; MORRAL, 1982), on es documentaren els atuells *in situ*. També es van localitzar diversos exemplars d'una època posterior a Minferri (ALONSO; LÓPEZ, 2000), mentre que la funció proposada per a les fosses d'aquestes característiques trobades a l'Institut de Manlleu (BOQUER [*et alii*], 1995) o a Can Roqueta (GONZÁLEZ [*et alii*], 1999) és la mateixa.

1.4.6. *Forats de pal*

Des del nostre punt de vista, són forats de pal vint-i-quatre estructures del Camp del Rector (el 19,9% del total d'estructures). L'estudi de la major part d'aquestes fosses no planteja dubtes, tant per l'homogeneïtat de les formes i les característiques dels rebliments, sense pràcticament cap material, com per la ubicació i els nombrosos models similars que hi ha. Són fosses de planta circular, secció cilíndrica o lleugerament troncocònica i amb un diàmetre màxim d'entre 18 i 46 cm. Coudart afirma que el diàmetre de la majoria de forats de pal té entre 20 i 40 cm (COUDART, 1998). La fondària de les estructures oscil·la entre 7 i 39 cm i el volum mitjà és de 8,43 L.

Destaquem el conjunt format per setze forats de pal aparegut entorn de l'estructura tipus cabana E-31, presumiblement emprats com a elements per a l'encaix de suports d'una coberta. També sobresurt l'agrupació de les estructures E-109, E-105 i E-85, la ubicació de les quals forma un eix en direcció nord-oest–sud-est que podria ser un sistema de suspensió d'artefactes, productes, etc.; també es podria tractar de forats de pal situats molt a prop de fosses diferents (sitges, dipòsits-contenidors, cubetes circulars, etc.) on cal suposar que es feien servir de suport d'estructures aèries o com a elements de treball per a tasques relacionades amb el seu contingut.

A Catalunya hi ha estructures similars del verazià a les Escoles Nacionals de Santa Perpètua de Mogoda, ja esmentades (MARCET; MORRAL, 1982) i a Can Vinyals, on se'n van descobrir *in situ* dos exemplars considerats suports de coberta d'una possible cabana (TEN, 1978). Al Llenguadoc i al Rosselló els casos són freqüents en diversos hàbitats del període (GASCÓ, 1980a). També podem destacar els integrats en els estructures tipus cabana de Minferri (ALONSO; LÓPEZ, 2000) o els de l'institut de Manlleu (BOQUER [*et alii*], 1995), tots d'una època posterior.

1.4.7. *Cubetes petites i fosses regulars*

En el grup de cubetes petites i fosses regulars hi hem volgut incloure les fosses petites que morfològicament tenien una planta ben definida, generalment ovalada tot i que algunes eren, si fa no fa, rectangulars o triangulars, i que fan de mal englobar en els conjunts anteriors. Es tracta de dinou estructures (15,7%) molt poc profundes (entre 4 i 40 cm) i amb farciments bastant homogenis en què sovint hi havia carbonets i, menys freqüentment, algunes pedretes. Només en nou s'hi van trobar materials arqueològics. En destaca la situació ben distintiva, atès que es van documentar en dos conjunts clarament separats: d'una banda, l'extrem oest de l'assentament i, de l'altra, l'interior de l'estructura tipus cabana E-88.

Les fosses presenten formes semblants, si bé no idèntiques, fet que ens condueix a plantejar diverses funcions per a cada tipus, malgrat que són difícils d'in-

terpretar. La major part semblen cubetes destinades a activitats domèstiques o productives; cal valorar la possibilitat que algunes, com l'estructura E-99 o l'E-115, que ocupaven una posició central a la cabana E-88, siguin llars o cubetes de combustió, seguint els criteris de Jean Gascó (GASCÓ, 1985).

1.4.8. *Cubetes petites i fosses irregulars*

El conjunt de cubetes petites i fosses irregulars és format per les estructures més indefinides del Camp del Rector. Es tracta d'un total de trenta-tres fosses (27%) variables quant a les dimensions i la forma; en general, fan menys d'1 m de diàmetre i són de planta irregular i secció normalment lenticular. Els diversos estrats de farciment eren molt similars als de les cubetes regulars; es va trobar material arqueològic a disset estructures, material ben escàs en alguns casos. La forma d'aquestes fosses i l'absència d'un rebliment característic impliquen una gran dificultat per interpretar-les. No en podem determinar la funció amb seguretat, malgrat que a pràcticament tots els assentaments catalans de fosses hi ha estructures similars, com a la Bòbila Madurell (MARTÍN [*et alii*], 1988) o MINFERRI (GONZÁLEZ [*et alii*], 1999). En nombrosos assentaments europeus, una multitud de fosses petites irregulars sovint apareixen entre sitges, dipòsits i estructures d'hàbitat (COUDART, 1998; DIVERSOS AUTORS, 1993). Tampoc no podem oblidar que algunes d'aquestes fosses ens plantegen el dubte de la seva naturalesa antròpica, si bé únicament amb referència a la forma.

1.5. L'anàlisi semimicroespacial de l'assentament

El conjunt d'estructures localitzades al Camp del Rector mostra una clara organització dels diversos espais d'ocupació amb determinades zones destinades a unes funcions molt concretes. Pensem, doncs, que l'assentament fou planificat i organitzat clarament des del primer moment seguint criteris relatius a l'orientació, la protecció contra els agents atmosfèrics i l'ús segons les necessitats de cada àrea. També es va constatar que durant l'ocupació de l'assentament s'havien construït estructures noves i se n'havien arranjat d'altres fins a constituir-se el conjunt final que ha estat recuperat.

L'assentament agrupa les estructures en una organització espacial ben definida de planta el·líptica, com la d'altres assentaments verazians similars de l'Estat francès (GASCÓ, 1980a). No hi trobem, però, cap sistema de delimitació, sigui merament marginal o de caràcter defensiu. Com hem exposat, aquesta organització pren una orientació nord-est–sud-oest, paral·lela a la base del turó on avui hi ha el cementiri de Jorba, de manera que se cercava la protecció que aquell ofereix. Considerem que la ubicació de les diverses estructures així com l'anàlisi que se'n pot fer permeten distingir tres àrees amb una funció diferent:

1. Espai d'hàbitat i producció (sector nord-est)

És una àrea d'uns 325 m^2 on distingim clarament dues agrupacions d'estructures, en la majoria de les quals es duien a terme activitats domèstiques i productives: una al nord i l'altra al sud.

L'agrupació del nord es distingeix per la presència de la cabana E-88, que pensem que és una senzilla estructura d'habitatge i que domina el conjunt de fosses petites situades a l'oest. Entre aquestes destaquen, ben a prop, la fossa on es van localitzar diversos molins i on hi havia restes abundants de terra cuita d'un parament protector (E-51), l'estructura que, a parer nostre, és un dipòsit d'argiles (E-108), diversos forats de pal (E-105, E-106, E-109), cubetes de petites dimensions i algunes fosses irregulars entre les quals sobresurt l'estructura E-100, que possiblement és una petita fornal o cubeta de combustió.

La segona agrupació, al sud, és dominada per l'estructura E-31 i el conjunt de setze forats de pal que s'hi adscriuen. Al voltant de l'àmplia depressió s'hi van documentar el «dipòsit» E-33, sis fosses i cubetes circulars, així com algunes estructures irregulars de petites dimensions.

El conjunt d'aquestes estructures ens permet plantejar la hipòtesi que l'àrea nord fou destinada a les activitats domèstiques comunes (habitatge; tractament, elaboració i cocció d'aliments, i manufactura d'estris), mentre que l'àrea sud, en què hi ha l'estructura E-31, la funció de la qual és incerta, podria ser una zona de treball on es desenvolupessin diverses activitats productives.

Aquest sector és la zona on es van documentar la major part de les restes mobles de l'assentament, entre les quals hi havia nombroses restes ceràmiques, fragments abundants de sílex –majorment, ascles–, els diversos molins esmentats i gairebé totes les restes d'argila cuita.

2. Àrea d'emmagatzematge (sector central)

És una àrea d'aproximadament 340 m^2 on es van documentar la major part d'estructures d'emmagatzematge de l'assentament. Quant a les fosses que probablement feien de continents de productes en reserva, aquest sector reuneix un total d'onze sitges, cinc fosses circulars i set dipòsits-contenidors. Així mateix, s'observa que la majoria de sitges es concentren a la part nord i que l'agrupament de dipòsits-contenidors és a la part sud i sud-oest.

D'altra banda, en aquest sector ressalta l'estructura tipus cabana E-96, que, com s'ha exposat, podria tractar-se d'un cobert per al desenvolupament de tasques productives o per al dipòsit d'elements relacionats amb el tractament dels productes emmatgatzemats. Justament en aquesta àrea s'hi van localitzar cinc cubetes circulars, entre les quals hi ha el conjunt format per les estructures E-12, E-13 i E-15, possibles fosses de combustió i cinc forats de pal.

3. Àrea amb una funció incerta (sector oest)

Aquesta àrea té una superfície d'uns 170 m^2 on es concentra la major part de

fosses petites i cubetes irregulars difícils d'interpretar. Presenta tres agrupacions d'estructures diverses: al sud el primer conjunt destaca per l'estructura E-73, una lleugera depressió d'aproximadament 14 m^2 amb diferents cubetes i reguerons a l'interior; al centre hi ha una alineació de cinc fosses petites i irregulars i, més separades, una cubeta circular i la rasa E-67; al nord hi ha una concentració de deu estructures, la majoria de les quals són cubetes petites de planta oval i petites rases.

La funció d'aquesta àrea és incerta i de mal determinar tant per l'estat de seccionament de la majoria d'estructures com per l'escassetat de materials arqueològics. Una bona part de les fosses contenia, únicament, carbonets i algunes acumulacions de cendra i pedres, si bé les característiques dels rebliments eren molt semblants a les de la resta d'estructures de l'assentament. Una de les hipòtesis que ens plantegem és que l'àrea era un sector marginal destinat a activitats relacionades amb la producció agrícola.

1.6. Els materials arqueològics

1.6.1. *La ceràmica*

El conjunt de restes ceràmiques neolítiques del Camp del Rector és format per 1.239 fragments, que constitueixen el 75% del total de materials recuperats. Es tracta de ceràmica amb unes característiques molt homogènies, pel que fa tant a la factura com als elements formals i decoratius, que permeten situar aquesta ceràmica en el grup verazià.

El material va aparèixer en un estat de conservació força precari, molt fragmentat en la major part de casos i sovint amb una capa de calç natural adherida. Algunes peces també tendeixen a l'exfoliació.

1.6.1.1. Característiques tècniques

En general, la factura dels fragments no presenta grans diferències, si bé els que pertanyen a peces petites acostumen a tenir un tractament més acurat que no pas els atuells mitjans i grossos. Són produccions fetes a mà; la majoria, a més, tenen un aspecte poc polit. Sovint s'hi veuen unes quantes marques d'espàtula, tant a l'interior com a l'exterior de les peces. La cocció sembla deficient, de textura molt fràgil i amb un predomini elevat de pastes pràcticament sense depurar; la majoria tenen un color grisenc; el segon color en importància és el marronós i, en un percentatge minoritari, hi ha l'ocre, el beix i l'ataronjat. El desgreixant mineral és abundant, calcari de composició i amb algunes miques de feldspat. És constituït, sobretot, per partícules molt bastes (més de 2 mm) amb altres de grolleres i mitjanes. El desgreixant natural és perceptible pels vacúols que s'observen tant a la superfície com a la fractura de les peces. El gruix de les parets no supera en cap cas

l'1,3 mm; els gruixos predominants ronden els 0,8 mm.

Els acabats acostumen a ser polits i el color exterior de les peces manté un equilibri entre els tons grisos i els marronosos, exceptuant alguns fragments ataronjats. La major part de peces presenten, però, una variació important del color predominant, cosa que evidencia una cocció pobra.

1.6.1.2. Característiques formals

Dels 1.239 fragments de ceràmica recuperats, tan sols 169 (13,64%) tenen una certa forma o estan poc o molt decorats. Tenim 120 fragments de vora, 1 base completa, 4 nanses, 2 carenes, un fragment amb la forma indeterminada i 41 fragments informes amb decoració.

Només es va poder determinar el diàmetre de 37 peces, un nombre representatiu del grau elevat de fragmentació dels atuells. Tenint en compte això i que el gruix de les parets no sempre és indicatiu de la grandària dels atuells, vam optar per distingir associacions seguint fonamentalment criteris formals, deixant de banda la grandària i el volum.

De totes maneres, gràcies a les peces de les quals vam obtenir el diàmetre, vam poder distingir tres grups d'atuells quant a la grandària:

1. Grans recipients (diàmetre màxim entre 21 i 32 cm):[1] onze vores.
2. Recipients mitjans (diàmetre màxim entre 12 i 20 cm): vint-i-una vores.
3. Recipients petits (diàmetre inferior a 12 cm): cinc vores.

Aquests atuells, d'altra banda, presenten les formes més típiques i característiques de la ceràmica veraziana. Es tracta, fonamentalment, de recipients esferoïdals i cilindroides de parets sovint bombades i una mica bonyegudes en alguns casos. Tan sols es va recuperar una base identificable, arrodonida i també bombada, coincident amb les formes esmentades. Sembla clar, però, que, atesos els trets definidors d'aquesta fàcies cultural (GUILAINE, 1980; MARTÍN, 1977), tots els atuells localitzats tenen un fons convex d'aquest tipus.

D'acord amb uns criteris formals, vam agrupar totes les formes en cinc conjunts clarament diferenciats distingint entre recipients cilindroides, hemisfèrics i subesfèrics, globulars o ovoides, tulipiformes i carenats. Els grups més representats són el de les formes cilindroides i el de les hemisfèriques i subesfèriques amb cinquanta-tres i quaranta-nou peces, respectivament.

1. Formes cilíndriques

Es van identificar cinquanta-tres peces, entre les quals hi ha cinc grans recipients, tipus tenalla o contenidor i deu formes mitjanes. No es va trobar cap recipient petit de forma cilindroide. En general, són peces amb la paret recta i el gruix variable. Algunes vores són una mica exvasades en forma cilíndrica, malgrat que

1. Totes les mesures fan referència al diàmetre màxim determinat a la boca dels recipients.

la majoria acaben en secció arrodonida o plana. Fonamentalment, són formes llises, però unes quantes tenen els característics tipus decoratius verazians amb elements de prensió (mugrons), així com un cordó llis aplicat arran de la vora i una vora petita d'un atuell decorat amb pastilles repujades.

2. Formes hemisfèriques i subesfèriques

Es van documentar quaranta-nou individus ceràmics, entre els quals hi ha identificades quatre formes grosses, una de les quals té la vora lleugerament bisellada, quatre bols-escudelles mitjans i tres vasos petits. Tres petites vores confirmen que hi havia atuells molt petits i que es treballava més acuradament. El conjunt es compon, pràcticament, de formes llises amb la vora arrodonida. Només hi ha dues formes decorades amb mamellons i un fragment amb un cordó llis aplicat arran de la vora.

3. Formes globulars o ovoides

La forma de les quinze peces identificades és, en general, globular, característica de l'olla tancada amb els llavis convergents. Hi ha identificats tres grans recipients, el més gran dels quals presenta una decoració de dos mugrons petits superposats; cinc atuells mitjans, entre els quals hi ha una olla amb nansa i una peça decorada amb mugrons petits, i dues olletes. També destaca una altra vora d'olla amb nansa aplicada. Tota la decoració observada es basa en elements de prensió, si bé la majoria de formes són llises.

4. Formes tulipiformes

El nombre de peces que constitueixen el grup de formes tulipiformes és molt baix (tres). Tenim un recipient mitjà sense decoració i dues vores també llises. Són peces obertes amb vores divergents de perfil sinuós i exvasat i amb parets d'un gruix proper a 0,6 mm.

5. Formes carenades

Es van identificar dues carenes en un estat tan fragmentari que impossibilita establir cap relació amb una forma concreta, tot i palesar que hi havia recipients carenats.

Bases

El fet que les peces estiguessin molt fragmentades i la forma que tenien (inexistència de bases planes) va fer impossible la identificació dels fons. Únicament es va recuperar la base sencera d'un gran recipient seccionat pel mig. És un fons convex d'un diàmetre màxim entre 25 i 30 cm. Va aparèixer fora de context.

Nanses

Només tenim quatre nanses entre tots els fragments ceràmics, xifra indicadora de la raresa d'aquests apèndixs als recipients del grup verazià. En tots els casos

són nanses petites amb el perfil semicircular i sempre aplicades al cos dels atuells. Dues, ja esmentades, formen part d'olles globulars. Una de les nanses pertany a l'únic exemplar de ceràmica decorada amb pastilles aplicades, situades a tocar de la nansa.

1.6.1.3. La decoració

Hem de destacar l'abundància de la decoració plàstica per sobre d'altres tipus amb molt pocs exemplars. Hem distingit entre elements de prensió (motiu més representat), cordons, pastilles aplicades, pastilles repujades i incisions.

1. Elements de prensió

Els elements de prensió són un motiu decoratiu característic de la ceràmica veraziana; de fet, en són el detall més representatiu. En la ceràmica veraziana, a més d'una finalitat determinada, els elements de prensió tenen un caràcter merament decoratiu.[2]

Al Camp del Rector vam identificar quaranta-quatre fragments amb elements de prensió decoratius, entre els quals es van distingir vint-i-tres peces amb orelletes i vint-i-una amb mugrons.

Vam considerar llengüetes els fragments de pasta de forma allargada i normalment de secció cilíndrica, encara que molts són irregulars. L'exemplar més petit fa 2,3 × 1 cm, mentre que el més gros mesura 4,8 × 1,7 cm; la mitjana de les dimensions és, aproximadament, de 3 × 1,3 cm. No es tracta, doncs, de protuberàncies gaire grosses. Només tenim tres fragments amb llengüetes superposades.

Per *mugrons* entenem els fragments circulars o ovalats de pasta amb el relleu força pronunciat, a diferència de les pastilles aplicades. Les dimensions d'aquestes peces normalment són inferiors a les de les orelletes; l'exemplar més petit mesura 1,1 × 0,9 cm i el més gran, 2,5 × 2,5 cm. Només hi ha un fragment amb mugrons superposats.

2. Cordons

Solament tenim cinc exemplars de cordons, força fragmentats. Es tracta de cordons llisos de secció semicircular amb una amplada aproximada d'1 cm. En dues peces el cordó és aplicat arran de la vora mateixa del recipient; respecte als altres casos, a causa de l'estat fragmentari que presenten, no en sabem la ubicació als atuells, com tampoc si anaven acompanyats d'altres formes decoratives.

3. Pastilles aplicades

2. A tall d'exemple, vegeu Martín, 1977.

Un fragment petit és l'única mostra de pastilles aplicades. Es tracta de dues pastilletes de pasta ceràmica situades a banda i banda d'un extrem de nansa. Són circulars i de dimensions reduïdes (5 mm de diàmetre) i sobresurten poc més d'1 mm del cos de l'atuell, on estan aplicades.

4. Pastilles repujades

Vam documentar tres fragments decorats amb pastilles repujades. Són pastilletes o botonets fetes prement des de l'interior cap a l'exterior la pasta ceràmica de la paret del recipient amb un petit instrument punxegut. Les estries provocades per aquesta acció són perfectament visibles a la fractura dels fragments recuperats. Les pastilles són circulars i tenen unes dimensions molt reduïdes (uns 0,3 mm de diàmetre). Totes es presenten en línia horitzontal, separades les unes de les altres per tan sols 0,1 o 0,2 mm. Només un fragment permet suposar que la disposició usual devia ser en unes quantes files superposades, perquè s'hi observen vint-i-dues pastilles agrupades en quatre files diferents.

5. Incisions

Tenim tres fragments amorfs que presenten uns traços incisos petits i fins en una disposició irregular, sempre fets abans de la cocció. La fragmentació de les peces no permet observar-los amb amplitud i desconeixem si formen, en realitat, un veritable conjunt decoratiu.

Tant a Catalunya com al sud de l'Estat francès hi podem trobar nombrosos exemplars de la ceràmica documentada a la del Camp del Rector. Formes globulars i cilindroides, llises o amb elements de prensió aplicats –orelletes, mugrons i cordons llisos– són en tots els jaciments verazians, com ara el Coll, Can Vinyals o la Bòbila Madurell (Vallès Oriental i Vallès Occidental) (MARTÍN, 1977; MARTÍN, 1985), Riera Masarac (Alt Empordà) (TARRÚS; CHINCHILLA, 1985) o la Roca Roja (Berguedà) (MARTÍN, 1977) per esmentar-ne alguns de Catalunya. Menys freqüents són els atuells tulipiforme, presents a Can Vinyals (Vallès Occidental) (MARTÍN, 1985) o a les Valentines (Ouveillan, Aude) (GUILAINE [*et alii*], 1980), així com les formes carenades, realment inusuals però localitzades a Canals dels Avellaners (Berguedà) (MARTÍN, 1977), Can Sadurní (Baix Llobregat) (EDO [*et alii*], 1986) i sobretot en jaciments francesos (GUILAINE, 1980).

Volem destacar la presència de quatre nanses al Camp del Rector, un nombre destacable si tenim en compte que sobretot a Catalunya són molt rares (MARTÍN, 1977). Tot i això, alguns exemplars semblants als nostres han aparegut a la Cova de la Toralla (Pallars Jussà), Creu del Tussell (Osona) (MARTÍN, 1977) o la Cova del Frare (Vallès Occidental) (MARTÍN, 1985).

Pel que fa a la decoració, encara que les pastilles aplicades i repujades són escasses, les primeres també són presents a la Cova de la Toralla (MARTÍN, 1977) i les segones, a la Cova Gran de Montserrat (Collbató, Baix Llobregat), a la mateixa Cova de la Toralla (MARTÍN, 1977), a la Cova del Frare (MARTÍN, 1985) o al jaciment del Mas d'en Boixos (Pacs del Penedès, Alt Penedès) (FARRÉ [*et alii*],

2002). A l'assentament a l'aire lliure de la Mort des Anes (Villeneuve-les-Maguelonne, Hérault) hi hem trobat, idèntics als del Camp del Rector, uns petits cordons llisos, idèntics i aplicats a la vora mateixa de la peça (GASCO, 1980b). Molt més inusuals són els atuells amb petites incisions, dels quals se n'han localitzat exemplars a Can Sadurní (EDO [*et alii*], 1986), a Grottes de la Valette (Veraza, Aude) (GUILAINE, 1980b) o a la Tuilerie de Grepiac (Haute-Garonne) (VAQUER, 1980).

1.6.2. *La indústria lítica*

1.6.2.1. La indústria lítica tallada

El conjunt de la indústria de pedra tallada recuperada en l'excavació del Camp del

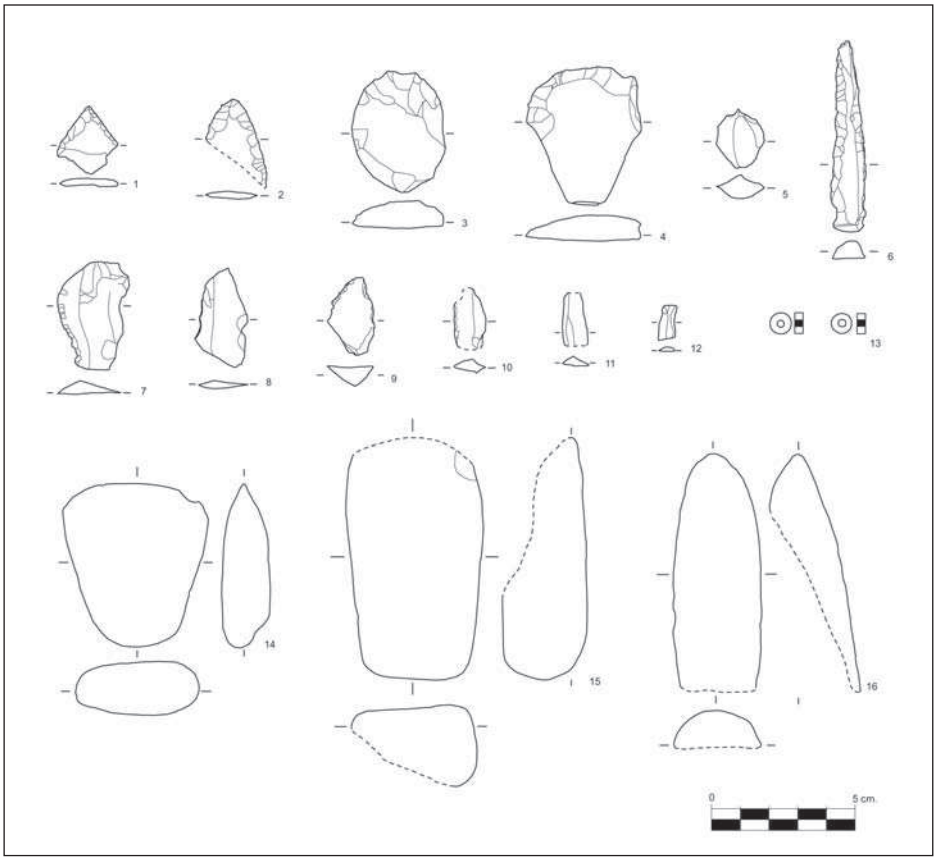

Làmina 4: Indústria lítica del Camp del Rector. 1-2: puntes; 3-5: gratadors; 6: ganivet; 7-9: dents de falç; 10-12: làmines; 13: denes de collaret; 14-15: destrals, 16: cisell.

Rector és compost per setanta-quatre restes, setanta-dues de les quals són de sílex. No es va recuperar cap altre material que s'hagués fet servir, a excepció d'un perforador de pedra calcària, un instrument indeterminat també fabricat sobre el mateix suport d'un fragment amorf de quars. Sembla, doncs, que l'única matèria primera emprada per a l'instrumental lític tallat fou, exclusivament, el sílex.

Es tracta, majoritàriament, de sílex de poca qualitat amb freqüents impureses blanquinoses; tan sols unes poques restes de sílex blanc i melat presenten propietats rellevants. Predomina el sílex de gammes grises i grises amarronades, seguit pel de tons blancs sovint brunencs. El sílex melat constitueix el 16,5% de les restes lítiques i sovint presenta, igualment, impureses.

Es van recuperar nou nuclis petits i, en general, molt esgotats. Tres són globulars, un és piramidal, n'hi ha un altre que és prismàtic i la resta són polièdrics. Destaca per la peculiaritat un petit nucli de làmines, igualment molt esgotat, de sílex blanc.

Els productes de talla en brut constitueixen el material més abundant. Els petits fragments amorfs de sílex, sense marques d'ús, no tenen unes característiques especials. Les ascles sense retoc (quaranta peces; 54,1%) són predominants amb escreix. Variables de mides i formes, no mostren trets destacables.

El percentatge elevat de restes de talla i la presència notòria de nuclis esgotats fan evident que el material en brut era transportat directament a l'assentament, on es devien fer les operacions de talla i retoc.

Respecte a l'instrumental, es va recuperar un total de catorze eines, nombre que representa el 18,8% del material lític tallat:

1. Làmines: tres petits fragments de laminetes, totes fragmentades. Només una presenta un retoc simple marginal.

2. Puntes: una punta de fletxa triangular amb peduncle, de retoc pla marginal sobre sílex blanc translúcid i una punta foliàcia de retoc pla marginal sobre sílex melat.

3. Gratadors: tenim tres gratadors. El primer és frontal, de 4,2 × 3,2 cm i amb alguns retocs laterals. Presenta un front de retocs plans i semiabruptes de sílex melat-rosat amb impureses importants. El segon és un gratador frontal simple de 4,8 × 4 cm, fet de sílex gris amb vetes blanques. Disposa de taló d'emmanegament i el front està fet amb retoc invasor semiabrupte. El tercer és un microgratador fet amb retoc pla laminar sobre sílex melat amb impureses.

4. Ganivets: es va trobar un ganivet de 6,7 cm de longitud, fragmentat, fet amb retocs abruptes i semiabruptes sobre una làmina de sílex melat fosc.

5. Perforadors: un possible perforador de pedra calcària tallada.

6. Instrumental agrícola: tres possibles dents de falç fragmentades, dues sobre ascla i una sobre làmina.

1.6.2.2. La indústria lítica polida

1. L'utillatge de mòlta

Tenim set restes de peces matrius de molí i un fragment d'una peça mòbil.

Destaca el fet que la meitat van aparèixer a l'interior de l'estructura 51.

Totes les peces matrius són de pedra calcària, abundant a la zona. Disposem d'un sol molí sencer, de dimensions notables (46 × 35 × 19 cm), navicular i que presenta un punteig a la superfície laboral. Són destacables dos fragments també naviculars, un dels quals és un exemple clar de petit molí mòbil. Pel que fa als exemplars restants, el seu estat fragmentari no permet caracteritzar-los.

L'única peça mòbil apareguda també està fragmentada. És una peça de secció el·lipsoïdal amb les dues cares polides, feta sobre granit i que presenta una degradació important que provoca una descomposició ràpida.

2. Destrals

Tenim dos exemplars de destrals: una de petita i una de fragmentada. La destral petita és de granit, fa 5,75 cm de longitud i té el bisell perfectament simètric a l'eix longitudinal. A la part compresa entre el taló i l'àrea del mig de la peça s'hi observa el desgast provocat per la subjecció al mànec. La destral fragmentada, de la qual es conserven 8,4 cm de longitud i a la qual manca el tall, és de roca ígnia.

3. Altres eines

Disposem d'un instrument polit de roca ígnia molt fragmentat, fracturat tant longitudinalment com transversalment, cosa que impedeix veure'n la forma completa. Tot i això, la forma allargada i estreta permet suposar que es tracta d'un cisell o un enformador, eines destinades al treball de la fusta.

La indústria lítica tallada té unes característiques molt comunes a la d'altres jaciments del neolític final i forma un conjunt molt representatiu d'aquest període sense peculiaritats destacables, però. Tant els gratadors, els perforadors, les puntes pedunculades com les puntes foliàcies formen els conjunts de restes lítiques tallades pròpies del grup verazià, present en uns quants jaciments (GUILAINE, 1980; MARTÍN, 1977). El retoc pla, com a la major part de jaciments, és el predominant. Destaquen, però, la descoberta, únicament, de làmines petites al context on precisament afloren les grans fulles sovint arquejades i la presència d'un percentatge important de sílex melat, atès que la norma és la desaparició d'aquest material (MARTÍN, 1977 i 1992). La indústria lítica polida no té unes particularitats destacables.

1.6.2.3. Objectes d'adorn

Només es van documentar dues denes petites de collaret (0,75 mm de diàmetre) de forma discoïdal i fetes de pedra. Es van localitzar a l'estructura 18. Es tracta d'objectes que també són en altres assentaments verazians (MARTÍN, 1977 i 1992).

1.6.2.4. La fauna

El material faunístic del Camp del Rector és format per restes d'ossos de mamífers i restes de mol·luscos, totes les quals van ser estudiades pel doctor Jordi Nadal al SERP de la Universitat de Barcelona. En general, eren de mal determinar a causa de l'estat de conservació. Quant a les òssies, al fet d'estar molt fragmentades i a l'acció de diferents agents alteradors de la superfície òssia, s'hi afegia un alt grau de concreció. Amb relació als mol·luscos, la concreció també es donava, però el problema més greu potser era la fragmentació, que dificulta determinar el nombre real d'individus.

1. Restes òssies

Si bé tenim un total de cent quatre fragments de restes òssies, el fet que estiguessin tan fragmentades tan sols va permetre identificar-ne disset sense poder establir un nombre mínim d'individus. De les dades de l'estudi de les restes òssies, només se'n van poder deduir tres tàxons: ovicaprins (*Ovis aries*, *Capra hircus*), majoritaris, amb tretze fragments; *Bos* amb tres fragments i *Cervus elaphus* amb dos fragments d'una banya (NADAL, 2001).

Aquestes restes evidencien els trets generals de l'economia del neolític final, en la qual es va donar un descens dels bòvids i els suids, no identificats al Camp del Rector, i un augment dels ovicaprins, fenomen que s'interpreta com un reforçament de l'economia ramadera. El *Cervus elaphus* segueix sent una de les peces caçades (MARTÍN, 1991).

2. Restes de mol·luscos

El conjunt de restes de mol·luscos és format per un total de trenta-un fragments de *Mytilus* localitzats en cinc estructures diferents i que pertanyen a uns quants individus i per dos fragments d'un mateix individu de *Glycymeris violascens*. Destaca l'homogeneïtat de les restes de *Mytilus cf galloprovincialis*, que obeeixen a raons simbolicorituals, no pas alimentàries (NADAL, 2001).

1.6.2.5. Objectes de terra cuita

Es va documentar un fragment petit d'una placa d'argila cuita que presenta una forma de secció trapezoïdal amb l'anvers i el revers pla i dos laterals semiirregulars formant angle. Les dimensions són molt reduïdes (4,4 × 4,2 × 2 cm), malgrat que està fracturada per dos costats. De color marró clar, s'hi observen nombroses inclusions de calcàries i algunes miques de dimensions petites. No hi ha cap indici de desgreixant vegetal.

Si bé és evident un ús domèstic, fa de mal concretar ateses les dimensions abans assenyalades. Pensem que pot tractar-se d'una llar mòbil, una superfície per

cuinar-hi o un element de suport d'atuells. Creiem, però, que si l'objecte hagués estat directament en contacte amb el foc, hi hauria senyals d'una intensa termoalteració i, a més, aquesta peça hauria estat considerablement més consistent, circumstàncies que no es donen.

No sabem de casos similars en contextos verazians a Catalunya, però sí que hi ha objectes semblants en nivells del bronze inicial a la Bòbila Madurell (MIRET, 1992) o a Can Roqueta (GONZÁLEZ [*et alii*], 1999).

1.6.2.6. La terra cuita provinent d'estructures (*torchis*)

Es van recuperar uns dos-cents fragments de terra cuita, la majoria dels quals apareguts a les estructures 88 i 102 i als seus entorns. El fet d'haver-ne trobat fragments és degut a la notable fragilitat del material. Es tracta, en tots els casos, d'ar-

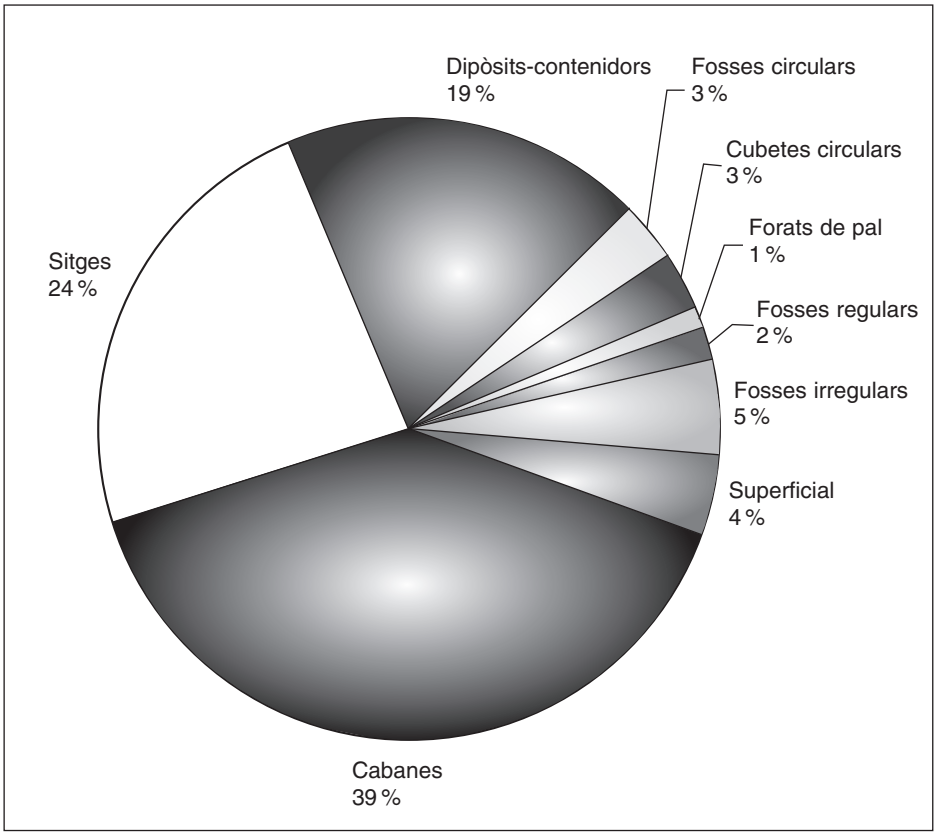

Làmina 5: Gràfic de distribució de materials per tipus d'estructures del Camp del Rector.

gila endurida pel foc de colors diversos en una gamma entre tons verdosos i groguencs. És freqüent que un mateix fragment ofereixi tons variats. Sovint, també, s'hi observen clapes negroses, recremades per l'acció del foc. La consistència de les mostres també és variable; en destaquen algunes de sorprenentment cuites.

Alguns fragments presenten empremtes, sobretot, d'herbes i fullatge fi, com també de tronquets i branquetes. El diàmetre més gran d'aquestes marques és d'1,8 cm, localitzat en un fragment que en mostra dues empremtes paral·leles amb una separació aproximada d'1,8 cm.

D'altra banda, les mostres recuperades són diverses de forma perquè, així com algunes són completament irregulars o bonyegudes, d'altres tenen una cara allisada al revers de la cara amb empremtes o boteruda.

Els fragments de terra cuita, de restes de parets o de teulades freqüentment són documentats en jaciments que ja són del neolític mitjà i que tenen unes característiques semblants a les del nostre (MIRET, 1992; AUDOUZE-BUSCHSENSCHUTZ, 1989). Els únics jaciments catalans del neolític final on s'han localitzat aquests elements són el Coll (MARTÍN, 1979) i la Bòbila Madurell (concretament, en algunes estructures de la fàcies veraziana; MARTÍN [*et alii*], 1988; MIRET, 1992). Són més comuns al Rosselló i al Llenguadoc (GASCÓ, 1980).

1.7. La datació de l'assentament

Les restes materials del Camp del Rector no fan estar gens en dubte sobre la filiació cultural de l'assentament. El conjunt de material ceràmic porta, exclusivament, els motius representatius i definidors del l'anomenat *grup verazià*, ben emmarcat en el neolític final-calcolític. Aquest marc temporal relatiu ens és confirmat per l'única datació radiocarbònica de què disposem del Camp del Rector. La datació fou feta pel Laboratori de Datació per Radiocarboni de la Universitat de Barcelona sobre restes de material ossi d'origen animal trobades a les sitges E-19, E-18, E-3 i E-6 (MESTRES, 2002): UBAR-677: 4355 + 55 BP, calibrada a 2 sigmes: 3306-2880 cal BC d'interval màxim (95,4%), la probabilitat màxima és 3102-2880 cal BC (91,9%). La data calibrada experimental resultant és 2920 cal BC.

2. CAN VINYALETS II

1.1. La situació i el marc geogràfic

El jaciment de Can Vinyalets és al polígon industrial homònim del terme municipal de Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental). El que s'ha anomenat *sector II* del jaciment limita al nord i a l'est amb un camí de Polinyà a Ripollet, al sud amb un turó limítrof amb l'autopista A-7 i al sud-oest amb la parcel·la ocupada per la nau de Draka Cables, SA.

La zona és representativa del paisatge del Vallès amb les característiques carenes

aturonades i de perfil suau. Aquest sector és abundant en cursos fluvials: al sud-oest hi transcorre, a uns 500 m, la riera de Polinyà i no gaire més lluny, la riera Seca; al nord-est la riera de Caldes també és a menys d'1 km. Actualment, l'entorn és urbanitzat com a polígon industrial, si bé fins fa poc mantenia el caràcter agrícola.

1.2. El motiu, el programa i la metodologia dels treballs

La causa de la intervenció arqueològica, duta a terme entre els mesos de juny i maig de l'any 2001 per l'empresa Actium, SCP, fou la construcció d'una nova nau industrial de l'empresa Volpak Packaging Machines, que finançà els treballs. Prèviament, Arqueociència, SL havia fet el control dels moviments de terres i havia excavat diverses estructures entre el final de l'antiguitat tardana i l'inici de l'alta edat mitjana (sector I). En el decurs d'aquests treballs també es van localitzar les estructures prehistòriques objecte d'aquest estudi (sector II).

Els treballs s'iniciaren amb la neteja i el rebaix superficial tant de les estructures visibles a cop d'ull com de tota l'àrea en què presumiblement hi havia restes arqueològiques, a fi de detectar la totalitat d'estructures, delimitar l'àrea d'excavació i valorar l'estratègia d'intervenció. Aquests treballs tingueren com a resultat la delimitació d'una superfície d'uns 100 m^2 on es distingien clarament dues agrupacions diferents.

El procés d'excavació es desenvolupà paral·lelament i en extensió en aquestes dues agrupacions seguint el mètode estratigràfic Harris-Carandini i un sistema de registre específic per a cada tipus d'unitat. La complexitat que semblaven oferir les restes i la confirmació de tractar-se d'estructures prehistòriques van motivar que tots els materials exhumats fossin situats segons coordenades en tres dimensions i que es fes una planimetria acurada. Posteriorment la documentació fou completada amb l'aixecament topogràfic de cadascuna de les estructures.

La datació de les estructures ja va ser determinada prèviament durant els primers d'excavació; es va evidenciar que les dues agrupacions esmentades abans són de períodes diferents: l'àmplia estructura localitzada al sud-est, que considerem que és un fons de cabana, aportà material ceràmic del bronze mitjà i el conjunt d'estructures del nord-oest proporcionà, per contra, materials pertanyents al neolític final-calcolític.

Servint-nos de l'avinentesa de presentar la intervenció arqueològica al Camp del Rector, expliquem, breument, els resultats obtinguts en el conjunt d'estructures del neolític final-calcolític de Can Vinyalets II.

1.3. Descripció de les estructures del neolític final-calcolític

El conjunt d'estructures i de materials localitzats al sector II de Can Vinyalets encara s'estudia; s'està en espera d'una anàlisi acurada que en permeti una descripció i una interpretació adequades. Per aquest motiu fem una descripció breu dels

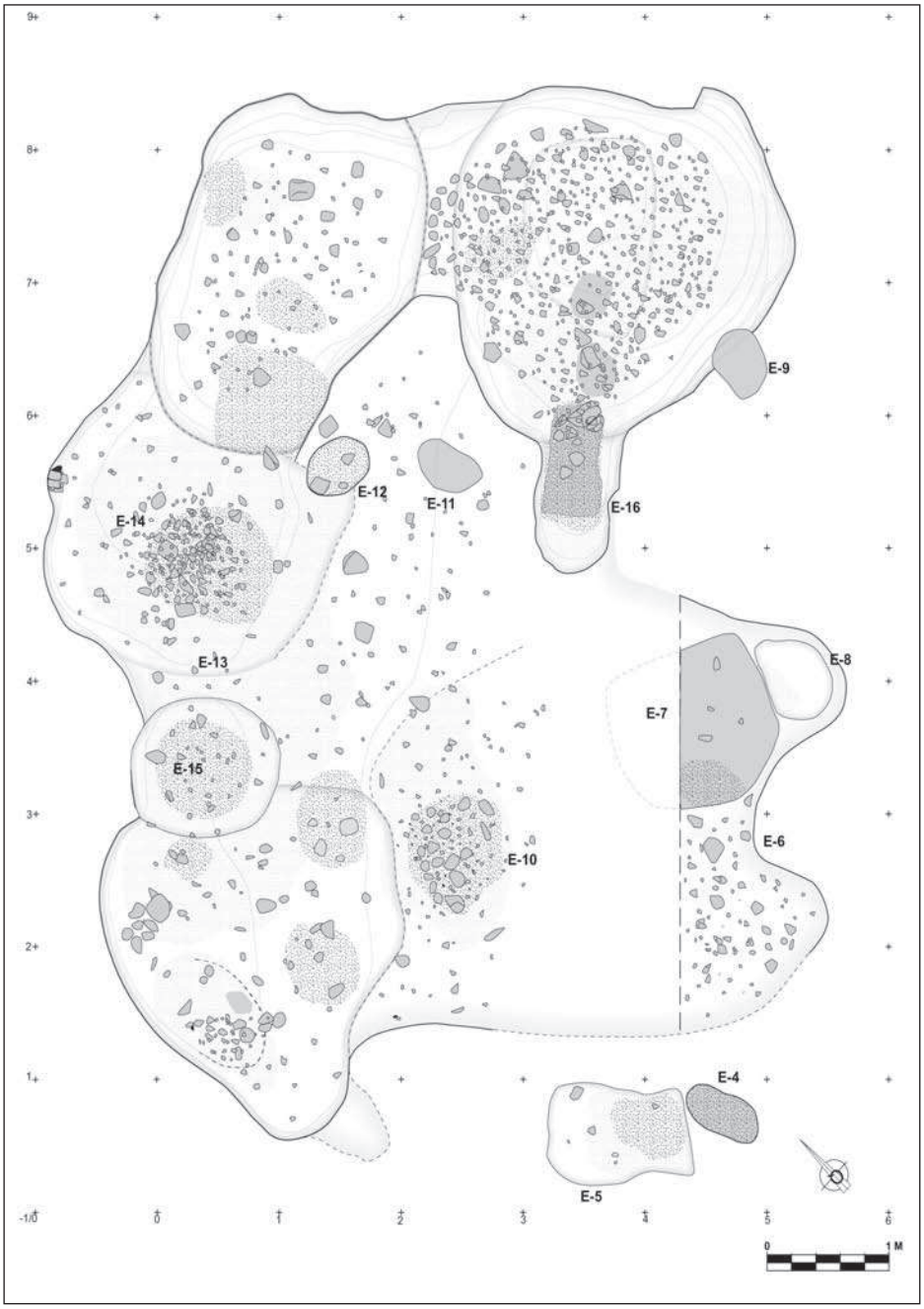

Làmina 6: Planta general de les estructures del neolític final-calcolític de Can Vinyalets II.

resultats preliminars de la intervenció arqueològica.

Les estructures del neolític final-calcolític van aparèixer en una gran taca grisosa amb diverses concentracions de carbons i pedres en què afloraven restes ceràmiques abundants. De bon principi, aquest fet ens va plantejar la possibilitat que hi hagués una estructura d'habitatge com també sitges.

L'excavació de les restes proporcionà un conjunt molt homogeni d'estructures, totes relacionades amb activitats de combustió i situades entorn d'una gran fossa central. En general, sobresortien la quantitat d'acumulacions de cendra i carbons que hi havia a dins així com l'agrupació de diverses àrees de combustió.

L'estructura principal del conjunt és una àmplia depressió artificial excavada al subsòl geològic. Es tracta d'una construcció d'uns 40m^2, de planta irregular si bé poc o molt oval i orientada en sentit nord-est–sud-oest. L'estructura havia estat seccionada parcialment pels treballs mecànics anteriors, durant els quals s'havia escapçat bona part del sector nord i pràcticament tot el sector sud. Inicialment, el primer nivell d'excavació, en el qual hi ha uns quants estrats diferents de composició i de colors, evidencià la complexitat de l'estructura i la possibilitat d'haver-hi diverses fases d'utilització. L'excavació en extensió del conjunt confirmà, posteriorment, aquesta hipòtesi. A propòsit d'això, l'estratigrafia del conjunt ha permès distingir-hi, almenys, dos moments d'utilització, encara que l'estudi aprofundit possiblement determinarà aquestes i altres fases amb relació a l'estratigrafia. Pel que fa a l'aspecte cronocultural, l'homogeneïtat dels materials indica una ocupació en el neolític final-calcolític i, per tant, la utilització de les estructures en un espai de temps reduït.

La superfície interior de l'estructura es caracteritzava per una zona plana al centre i a l'àrea sud, mentre que els laterals nord i oest tenien com a tret destacat la presència de quatre grans fosses més o menys circulars i diverses quant a la profunditat. Així mateix, al conjunt de la depressió hi havia unes quantes estructures petites relacionades amb activitats de construcció; destacava la quantitat de cendra i carbons que afloraven en agrupacions diferents.

L'àrea central apareixia en una superfície plana d'uns 14 m^2 on es conservaven el darrer sòl d'ocupació i una llar central formada per una acumulació de nombrosos còdols i pedretes i una concentració abundant de carbons (E-10).

Al nord-est de l'àrea central es localitzà una llar plana sobre el sòl natural (E-7), les dimensions conservades de la qual eren 1,24 × 0,81 m perquè havia estat seccionada durant els treballs mecànics. És una superfície argilosa sotmesa fortament a rubefacció per la combustió reiterada i al damunt de la qual es documentà un estrat espès i uniforme de cendra que palesava aquesta activitat. A tocar de l'estructura, al nord-oest, s'hi havia excavat una cubeta petita de planta oval que podria haver actuat com a cendrera o reserva de materials (E-8).

A la zona central hi havia una altra superfície petita de dimensions també sotmesa a rubefacció (E-11) i propera a una cubeta oval de 54 × 40 cm d'obertura i 13 cm de fondària que actuava com a cendrera.

Els extrems nord i oest es caracteritzaven per quatre fosses d'uns 2,5 m de dià-

metre cada una. Totes es relacionaven tant físicament com estratigràficament les unes amb les altres així com amb l'àrea central de la depressió, de manera que almenys en una fase determinada formaven un conjunt interrelacionat. No es tracta en cap cas d'estructures assimilables a estructures d'emmagatzematge, sinó que semblen àrees amb una funció molt definida i destinades a activitats domèstiques o productives. Les dues fosses localitzades al lateral oest conservaven una fondària d'entre 40 i 60 cm amb diversos nivells de cendra i carbons a l'interior de cadascuna. En una fossa destacava una segona llar formada per una acumulació de pedretes i còdols, diversos fragments d'argila cuita, nombroses restes de combustió i abundants restes òssies animals al voltant (E-14). Les fosses situades al nord eren més profundes malgrat estar seccionades horitzontalment; prolongant el punt de més altura conservat, ambdues assoleixen una fondària d'entre 130 i 140 cm. També estaven reblertes per diversos nivells de cendra i carbons, així com per nombroses pedretes, sobretot la fossa del nord-est, on les restes de combustió eren el component principal.

Fent conjunt amb aquesta darrera fossa, en la qual s'integra, també destaca el forn petit descobert en molt bon estat de conservació. És una estructura excavada al subsòl que fa 1,28 m de llargada × 0,77 m d'amplada i 65 cm de fondària, les parets de la qual van passar, clarament, per un procés de rubefacció. El rebliment contenia nombroses restes de combustió així com argila cremada originada, possiblement, en l'enderroc la coberta. La zona frontal també conservava algunes pedres que havien rebut una termoalteració continuada, possiblement perquè formava part de l'estructura de tancament de la cambra de cocció. Unes primeres anàlisis de les parets de l'estructura per difracció de raigs X indiquen que a partir de les fases d'il·lita, microclina i selenita el forn assolí una temperatura d'entre 600 i 850 ºC (FONT, 2002). De moment desconeixem el producte objecte de cocció, si bé, a falta de qualsevol indici, a priori cal descartar l'activitat metal·lúrgica. Cal pensar, doncs, en la cocció d'atuells ceràmics o bé en l'elaboració de productes alimentaris. L'estructura CJ-II-1 de Cal Jardiner II (Granollers, Vallès Oriental) (MARTÍ [*et alii*], 1997) o l'estructura E-68 del jaciment del Mas d'en Boixos (Pacs del Penedès, Alt Penedès) (FARRÉ [*et alii*], 2002) són possibles forns del neolític final-calcolític, respecte als quals també desconeixem la matèria cuita, encara que es creu que els productes ceràmics eren el material que s'hi coïa.

L'exterior d'aquesta àmplia depressió artificial proporcionà, així mateix, tres estructures relacionades amb activitats de combustió. D'una banda, una cubeta el·líptica de 64 cm de llargada (E-4) en què també hi havia mostres d'una termoalteració notable i un farciment de cendra i carbons. Al costat, una fossa petita de planta rectangular (E-5) es considera que és la cendrera d'aquesta fornal. De l'altra, al sector nord-oest una nova superfície sotmesa a rubefacció (E-9) i amb una amortització de cendra palesava la intensa activitat productiva d'aquest conjunt d'estructures.

Aquestes estructures no van proporcionar cap element de suport d'estructures

aèries, així com cap material procedent d'una possible coberta o parament lateral. Per tant, creiem que aquest complex romania a l'aire lliure, circumstància que s'adiu amb les intenses activitats de combustió que s'hi desenvolupaven i que difícilment podrien fer-se en un ambient tancat.

Pel que fa a les restes materials, que encara s'estudien, destaca l'abundància de fragments ceràmics, tots del verazià atenent el fòssil director de mamelló superposat (MARTÍN, 1977; MARTÍN 85), l'únic element pseudodecoratiu que sembla documentar-se. Quant a les restes òssies, s'han conservat notablement diverses mandíbules, peces dentàries i els fragments amb més consistència, la major part de les quals van ser localitzades prop de les estructures de combustió.

Atenent aquestes primeres dades, d'antuvi considerem probable que aquest conjunt constituís una àrea artesanal i productiva, presumiblement relacionada amb les activitats domèstiques comunes. Cal esperar fins a la confirmació d'aquestes qüestions amb l'anàlisi conjunta i detinguda de les restes exhumades.

BIBLIOGRAFIA

ALONSO, N.; LÓPEZ, J. B. «Minferri (Juneda, Garrigues): un nou tipus d'assentament a l'aire lliure a la plana occidental catalana, durant la primera meitat del segon mil·lenni cal BC». A: *Tribuna d'Arqueologia 1997-98*, p. 279-306, 2000.

ÁLVAREZ, R.; RAURET, A. M. «El neolítico final en la Cueva de les Pixarelles». A: *I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica. Gavà-Bellaterra 1995, Rubricatum*, 1, 1996.

AUDOUZE, F.; BUSCHSENSCHUTZ, O. *Villes, villages et campagnes de l'Europe celtique. Du début du II millénaire à la fin du I siècle avant J.C.*, Bibliothèque d'Archéologie, Hachette, París, 1989.

BARGUE-MAHIEU, H. «Les structures d'habitat chalcolítiques dans les massifs des Alpilles et du Deffends (Bouches-du-Rhône)» A: GUILAINE [*et alii*], 1995.

BOQUER, S.; BOSCH, J.; CRUELLS, W.; MIRET, J.; MOLIST, M.; RODÓN, T. «El jaciment de l'Institut de Batxillerat Antoni Pous. Un assentament a l'aire lliure de finals del calcolític». A: *Memòries d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya*, 15, 1995.

COUDART, A. «Architecture et société néolithique. L'unité et la variance de la maison danubienne». A: *Documents d'Archéologie Française*, 67, 1998.

DÍAZ, J.; BORDAS, A.; POU, R; MARTÍ, M. «Dos estructuras de habitación del neolítico final en el yacimiento de la "Bòbila Madurell" (Sant Quirze del Vallès, Barcelona)». A: *Actas dos Trabalhos de Antropologia e Etnologia*, vol. 35, fasc. 1, p. , 1995.

DIVERSOS AUTORS. «Le Néolithique au quotidien». A: *Actes du XVIe Colloque Interrégional sur le Néolithique*, *Documents d'Archéologie Française*, 39, 1993.

EDO, M; MILLÁN, M.; BLASCO, A.; BLANCH, M. «Resultats de les excavacions de

la Cova de Can Sadurní (Begues, Baix Llobregat)». A: *Tribuna d'Arqueologia 1985-1986*, p. 33-41, 1986.

EQUIP MINFERRI. «Noves dades per a la caracterització dels assentaments a l'aire lliure durant la primera meitat del II mil·lenni cal BC: primers resultats de les excavacions en el jaciment de Minferri (Juneda, les Garrigues)». A: *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 7, 1997.

FARRÉ, J.; MESTRES, J.; SENABRE, M. R.; FELIU, J. M. «El jaciment de Mas d'en Boixos (Pacs del Penedès, Alt Penedès). Un espai utilitzat des del neolític fins a l'època ibèrica». A: *Tribuna d'Arqueologia 1998-1999*, p. 113-134, 2002.

FONT, O. *Anàlisi per DRX de mostres d'argila provinents d'una estructura de combustió del jaciment arqueològic de Can Vinyalets (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental)*, CSIC-Institut de Ciències de la Terra Jaume Almera, 2002. [Text inèdit.]

FRANCÈS, J. «Les estructures del bronze antic del poliesportiu de la UAB: primers resultats». A: *Limes*, 3, p. 5-24, 1993.

FRANCÈS, J. «Noves excavacions al sector est del jaciment del poliesportiu de la UAB (Cerdanyola, Vallès Occidental)». A: *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 5, p. 147-178, 1995.

GASCÓ, J. «Les structures d'habitat de plein air du groupe de Veraza». A: *Le group de Véraza et la fin des temps néolithiques dans le Sud de la France et Catalogne*, p. 103-108, 1980a.

GASCÓ, J. «Un habitat de plein air du Néolithique récent: La Mort des Anes (Villeneuve-les-Maguelonne, Hérault)». A: *Le group de Véraza et la fin des temps néolithiques dans le Sud de la France et Catalogne*, p. 177-191, 1980b.

GASCÓ, J.«Les installations du quotidien. Structures domestiques en Languedoc du Mésolithique à l'âge du Bronze d'après l'étude des abris de Font-Juvénal et du Roc-de-Dourgne (Aude)». A: *Documents d'Archéologie Française*, 1, 1985.

GONZÁLEZ, P.; MARTÍN, A.; MORA, R. «Can Roqueta. Un establiment pagès prehistòric i medieval (Sabadell, Vallès Occidental)». A: *Excavacions arqueològiques a Catalunya*, 16, Barcelona, 1999.

GUILAINE, J. (dir.) *Le group de Véraza et la fin des temps néolithiques dans le Sud de la France et la Catalogne*. A: *Actes du Col·loque de Narbonne, 1977*, CNRS, París, 1980a.

GUILAINE, J. «Le group de Véraza et la fin des temps néolithiques en Languedoc et Catalogne». A: *Le group de Véraza et la fin des temps néolithiques dans le Sud de la France et la Catalogne*, p. 1-9, 1980b.

GUILAINE, J; VAQUER, J. (dir.) *L'habitat neolithique et protohistorique dans le sud de la France*, Séminaires du Centre d'Anthropologie, Tolosa, 1995.

MARCET, R.; MORRAL, J.: «El jaciment de les Escoles Nacionals de Sta. Perpètua de la Mogoda (Vallès Occidental)». A: *Informació Arqueològica*, 39, p. 67-73, 1982.

MARTÍ, M.; POU, R.; CARLÚS, X. *Excavacions arqueològiques a la Ronda Sud de Granollers, 1994. La necròpolis del Neolític Mitjà i les restes romanes del Camí*

de Can Grau (la Roca del Vallès, Vallès Oriental). Els jaciments de Cal Jardiner (Granollers, Vallès Oriental), Generalitat de Catalunya, 1997.

MARTÍN, A. «El Grupo de Veraza en Cataluña». A: *XIV Congreso Nacional de Arqueología, Vitoria, 1975*, p. 341-354, 1977.

MARTÍN, A. «El yacimiento veraciense de "El Coll" (Llinars del Vallès)». A: *XV Congreso Nacional de Arqueologia, Lugo, 1977*, p. 553-558, 1979.

MARTÍN, A. «De la cultura de los "Sepulcros de fosa" al grupo de "Veraza" en el Vallès». A: *Estudios de la Antigüedad. Prehistoria del Vallès*, 2, p. 3-57, Universitat Autònoma de Barcelona, 1985.

MARTÍN, A. «El neolític final. La recerca de nous camins. El verazià». A: *IX Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Estat de la Investigació sobre el neolític a Catalunya*, 1991.

MARTÍN, A. «Estrategia y culturas del Neolítico Final y Calcolítico en Cataluña». A: *Aragón/Litoral mediterráneo. Intercambios culturales durante la Prehistoria, Zaragoza, 1990*, p 389-397, 1992.

MARTÍN, A; MIRET, J.; BLANCH, R. M.; ALIAGA, S.; ENRICH, R.; COLOMER, S.; ALBIZURI, S.; BOSCH, J. «Campanya d'excavacions arqueològiques 1987-88 al jaciment de la Bòbila Madurell-Can Feu (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental)», *Arraona*, 3, p. 9-23, Sabadell, 1988.

MARTÍN, A.; DÍAZ, J.; POU, R.; MARTÍ, M.; BORDAS, A. «Estructuras de hábitat al aire libre veraziences en el Vallés (Barcelona)». A: *I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica. Gavà-Bellaterra 1995, Rubricatum*, 1, p. 447-451, 1996.

MESTRES, J. S. *Datació per radiocarboni de material ossi d'origen animal procedent del Camp del Rector (Jorba, Anoia)*, Universitat de Barcelona, 2002. [Text inèdit.]

MIRET, J. «Bòbila Madurell 1987-88. Estudi dels tovots i les argiles endurides pel foc». A: *Arraona*, 11, p. 67-72, Sabadell, 1992.

NADAL, J. *Estudi de la fauna recuperada al jaciment de Camp del Rector (Jorba, Anoia)*, SERP, Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, Universitat de Barcelona, 2001. [Text inèdit.]

PONS, E. «L'hàbitat a Catalunya durant el primer mil·lenni aC: els precedents de l'habitació consolidada». A: *Cota Zero*, 10, 1994.

TARRÚS, J «Consideracions sobre el Neolític final-calcolític a Catalunya (2500-1800 a.C.)». A. *Cypsela*, V, 1985.

TARRÚS, J.; CHINCHILLA, J. «El jaciment a l'aire lliure del Neolític Final de Riera Masarac (Pont de Molins, Alt Empordà)». A: *Empúries*, 47, p. 42-69, 1985.

TEN, R. «Notes entorn del calcolític vallesà». A: *Informació Arqueològica*, 26, p. 5-10, gener-abril, 1978.

VAQUER, J. «Le gisement de la Tuilerie de Grépiac (Haute-Garonne)». A: *Le group de Véraza et la fin des temps néolithiques dans le Sud de la France et Catalogne*, p. 61-63, 1980.